ISSN 1312-2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

СЧЕТОВОДНО ПРАВО — ДРУГАТА ЛИПСВАЩА НИ КОНЦЕПЦИЯ

СЧЕТОВОДНАТА И ТЪРГОВСКО-ПРАВНАТА ЛИТЕРАТУРА НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ В ДЪЩЕРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ИЗГОТВЯНЕ НА КОНСОЛИДИРАНИ ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ

ПРЕВЗЕХА ЛИ СВЕТА МСФО?

5 КАЗУСА ПО МСФО С ПОВИШЕНА ТРУДНОСТ

1-2|2006

МСС ЗА ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР

на Немския търговски закон в частта му за счетоводството. Те се тълкуват по същия задълбочен начин, по който се тълкуват и останалите правни норми в закона.

Затова считаме, че основната причина, поради която у нас не е достатъчно популярно самостоятелното съществуване на счетоводното право, е наследството на социалистическия период. Време, което беше достатъчно продължително, за да се наложи и след това трудно да се забрави административно и контролно-статистическият характер на счетоводството. Необходимо е да се освободим от това тежнение и да погледнем към счетоводството като към установена база със собствени правни норми. На първо място това ще даде възможност да се усъвършенства общата рамка на НСФОМСП като една от най-приложимите счетоводни бази у нас. Понастоящем тези стандарти се приближават твърде много до нормите на МСФО, но в същото време те нямат разработена своя собствена база. А това е напълно естествено, тъй като НСФОМСП се създадоха чрез превод на част от текстовете на МСФО, без обаче да се създаде адекватна счетоводна база. Затова и немалка част от счетоводителите не може да схване смисъла на по-трудните въпроси от приложението на НСФОМСП като прилагането на приблизителните счетоводни оценки, временните данъчни разлики, начисленията и провизиите и т.н. На второ място ще се даде възможност да се подобри съдържанието на Закона за счетоводството. И други автори вече са подчертавали, че все още в него се съдържат редица административни и контролно-правни норми, нямащи отношение към установените счетоводни бази. На трето, но разбира се не на последно по значение, място ще се даде възможност ясно да се разграничат трите части в съвременното счетоводство — теория и техника, счетоводна база и счетоводно право.

В заключение бихме желали да посочим, че тази статия няма претенциите да отговори изчерпателно на всички въпроси около съществуването на счетоводното право. Приемани или неприемани, изложените мисли са плод на дългогодишни наблюдения и обобщават определени разбирания за счетоводството, разглеждано в развитие. Съзнаваме, че те се нуждаят от по-пълно изясняване.

Счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане

Доц. д-р Иван Русев

Уважаеми читатели,

Широко известен е един афоризъм, според който „философията — това е историята на философията". Появата на философията в най-дълбока древност и нейната значимост за развитието на човечеството са достатъчни основания да приемем правилността на този афоризъм. Но ако направим това по отношение на философията, има ли пречки той да бъде валиден и за всички останали области на човешкото знание, макар и не толкова универсални и широко познати? Само суетата на нашите днешни постижения и липсата на уважение към миналото биха могли да бъдат подобна пречка. „Истината е дъщеря на времето, а не на авторитета" — този цитат на английския философ Франсис Бейкън използва в края на своята книга „Сняг през годините" Богомил Нонев и сякаш потвърждава правилността на цитирания афоризъм. Не се ли получават най-много грешки тогава, когато без да изчакаме безпристрастния съд на историята, ние, съвременниците, даваме своята прибързана възхваляваща или унищожаваща оценка? Не преживя ли българският народ и след 9 септември 1944 г., и след 10 ноември 1989 г. разочарованието от неуважението към историята си?

Воден от подобни мисли, винаги съм считал, че счетоводството може да бъде разбрано, обяснено и добре приложено само на основа-

та на уважението към неговата история. Защото афоризмът за философията може да бъде пренесен и за него — счетоводството. Има ли счетоводна школа или счетоводно законодателство, които да не се опират на най-добрите образци на своите предшественици? Толкова широко дискутираните понастоящем Международни стандарти за финансови отчети не са създадени от членовете на Съвета по МСС просто така, седейки в своите удобни кабинети на 30 Cannon Street в Лондон. Те са поредното развитие на счетоводната мисъл, която се базира на всичко най-добро, създадено до момента, като се отчита етапът на развитие на обществото и на бизнеса в частност.

Редакцията на списание „Счетоводна политика" невъдняж се е обръщала към миналото на счетоводството с цел да го популяризира и да запълни доколкото може тази празнина в нашите знания. Споделяме убеждението, че един професионалист не би могъл да е истински такъв, без да познава историята. Затова на страниците на списанието наред с актуалните теми за прилагане на Международните одиторски стандарти и Международните стандарти за финансови отчети намират място и откъси от историята на счетоводството.

На всички ни е известна огромната заслуга на покойния вече проф. д-р Димитър Спасов за популяризиране на историята на счетоводството в България в епохата до Освобождението през 1878 година. За радост научните търсения в тази област продължават, разширяват се и се задълбочават и от други специалисти. Редакцията на списанието има изключителното удоволствие да ви представи един професионален историк, който е насочил значителна част от енергията си в областта на историята на търговското право и в частност на счетоводството в България през епохата на Възраждането. Доц. д-р Иван Русев е завършил история във ВТУ „Св.св. Кирил и Методий" през 1989 г., а понастоящем е преподавател в Програмата по история и европеистика във ВСУ „Черноризец Храбър". Областите на неговите научни интереси са преди всичко свързани с търговията и модернизацията на българското общество през Възраждането и с изследване на възрожденските приписки. Спе-

циализациите, които той осъществява в Maison des Sciences de l'Homme в Париж последователно от 2002 до 2005 година разширяват научните му дирения и във все още слабо познатите области на френското консулско проникване в България през XIX в. и френските интереси в Черноморския регион през XVIII-XIX в. Плод на изследователския му труд и на чувствителното му перо на историк са вече 4 книги и повече от 70 статии и студии в научната периодика и сборници от конференции на български, френски, английски и немски езици.

За нас обаче доц. Иван Русев е изключително полезен в качеството му на познавач на търговската и в частност на счетоводната литература и практика през периода на Българското Възраждане. В това отношение делото на покойния проф. Спасов, оставил завинаги името си в историята на счетоводството, се продължава по най-добрия начин. Списание „Счетоводна политика" гостоприемно отваря своите страници за изследванията на доц. Русев и се надява, че читателите ще изпитат онова законно чувство на гордост от счетоводната професия, когато се запознаят с тях. Нека уважението ни към предците да помогне на амбициите ни по най-добър начин да усвоим съвременните знания. За да изкушим още повече читателите, ще добавим, че още от тази първа статия може да се види, че в Националната библиотека в Лондон се съхранява учебник по счетоводство, преведен и издаден на български език в далечната 1882 година!

И накрая нещо лично. Запознавайки се с Иван и с неговите планове да продължи търсенията си в областта на търговското право и в частност на счетоводната практика в България до Освобождението, а и след това, аз се почувствах горд със скромната, но обществено-значима професия на счетоводителя.

д-р Антон Свраков
дипломиран експерт-счетоводител

Българското Възраждане, изучавано от историческата ни наука в недалечното минало предимно заради своите революционери и въстания, е епоха не само на значими политически събития и личности, но и на духовен и стопански подем, на възприемане от развитата европейска цивилизация на модернизационните явления на Новото време. Хронологически Възраждането обхваща годините от началото на XVIII в. до Освобождението (1878 г.)[1], но най-интензивно обновителните процеси в българското общество протичат през първите три четвърти на XIX в. Това е период на възход не само за българите, но и за цяла Европа, обвеяна от големите идеи на Великата френска революция (1789-1799 г.), от променения *„обществен договор"*[2], от ценностите на един нов тип общувания, почиващи върху зачитането на човешките права и стремления.

Сред иновациите на европейската буржоазната цивилизация и в частност на Българското Възраждане трябва да се отнесе и променено отношение към търговията, към нейната обществена мисия за подобряване на условията на живот. Според големите просветители на Възраждането търговията е едно от висшите *„художества"* (занаяти) на човечеството[3]. Така твърди Неофит Бозвели в своето *„Словеноболгарское детеводство"*, учебник, издаден в 6 части през 1835 г. Пак там той изброява всичко онова, което трябва да включва обучението на добрия в своята професия търговец: познания по аритметика, владеене на двустранното счетоводство, добри географски знания, да има понятие за различните мерки, теглилки и монетното обръщение, да следи валутните курсове, както и таксите, които се плащат на митниците. Освен това търговецът трябва да владее чужди езици, но най-добре е длъжен да ползва родния си език, който ще му е потребен при воденето на документацията и на кореспонденцията[4].

Към средата на XIX в. чрез системата на образованието и на периодичния печат сред българите се пропагандира дух на рационалност, на методична работа, трудолюбие и спестовност. В култ се издигат търговията и занаятите (*художествата*), разчита се на тяхното благотворно въздействие върху обществото. Посочен е и най-краткият път към тези нови ценности. Той може да бъде бързо извървян единствено и само чрез усвояването и прилагането на счетоводството. За авторите от епохата счетоводството в смисъл на водене на сметки (хесап) и водене на книги (тефтери) както в личното стопанство, така и в търговската професия е задължителното условие за успеха. Тази идея е развита в публикации от 70-те години на века по изключително образен и дори поетичен начин. Така например за Стоян Веженов, издал през 1873 г. *„Ръководство за дръжание тръговски книги (тевтери)..."* по превод от труда на французина Едмонд де Гранж: *„Книгодръжанието е светилника на търговеца, който осветлява истинското състояние на всичкыте му действия и на капитала"*[5]. На следващата година профилираният в стопанската проблематика възрожденски вестник „Ступан" още в своя първи брой съветва българския стопанин да си води сметки (*„да хесапи"*), защото само със смятането той би узнал доходи и загуби. И пак в същата статия следва интересното сравнение: *„Каквото за мореплавателя компаса (бусолата), то е за стопанина хесапа"*[6].

Като *„светилник"* за българския търговец от Възраждането счетоводството (и по-специално двустранното счетоводство) се налага в неговата практика именно през тази епоха. През XIX в. българинът познава и прилага счетоводната теория и практика под различни наименования, всичките с чужд произход, както е чужда въобще голямата част от търговската терминология на онова време. И това е лесно обяснимо — първите учебници и ръководства, които той ползва, идват отвън — от Италия, Франция, Гърция, заедно с целия си понятиен апарат. Често и турският език (като официален в империята, чиито поданици са българите), консервативен към чуждите влияния, също предлага свои преводи. За българина двустранното счетоводство е много по-рядко *„двойнственно описание"*, отколкото *„скритура допиа"*[7], *„катастихописание"*, *„сугубото писание"*[8] и най-вече *„дипломография"* — най-разпространеният термин през Възраждането, а счетоводството, освен като *„книгодръжание"*, се среща у нас през епохата и под производното от немски език: *„буххалтерия"*[9].

Стопанското развитие на българските земи след Кримската война (1853-1856 г.) и главно засилените търговски контакти със Западна и Централна Европа доближават училището до действителните нужди на живота. През 50-те — 70-те години българското образование вече е светско и в по-голямата част на страната то е с утвърден национален характер. Цяла плеяда възрожденски дейци, сред които не можем да не споменем имената на д-р Ив. Селимински, Др. Цанков, П. Р. Славейков, Ив. Добровски, Хр. Г. Данов, Т. Икономов, Д. Войников и

много други, полагат огромни усилия за налагането у нас на реалното образование, за обвързването на училищните програми с конкретните житейски потребности. Така през третата четвърт на XIX в. в българското училище се появява и утвърждава дисциплината *диплография*, изучавана като по правило в последните класове на по-главните мъжки класни училища. Разполагаме със сигурни документални сведения, че през периода *диплографията (търговска, теоретична, практическа)* е преподавана в интензивно развиващите се наши градски центрове или в такива с осезаемо присъствие на българското търговско съсловие като Шумен, Сливен, Пловдив, Русе, Свищов, Калофер, Букурещ, Цариград[10]. През 1870 г. в Българското училище в Пловдив (така известната *„Пловдивска семинария"*) е обособен *„специален"* търговски клас, в който се води курс по *„търговско право"*, но се предлага той да бъде заменен с курс по стокознание (*„наука за стоките"*)[11]. През 1873 г. в Свищов е открито първото специализирано търговско училище. Създава го Димитър Емануилов Шишманов — човек с широки интереси и богата биография, възпитаник на търговското училище в Темешвар (Банат)[12]. Публикуваната от самия него програма на училището, редом с другите, включва и следната основна дисциплина с дългото наименование: *„Просто и цяло търговско ръководство с всичките нему надлежни знания, като законите на контракти* (договори- б.м. Ив. Р.) *и подобни условия, записи, издължения и пр."*, чрез която по всяка вероятност са били преподавани както счетоводни, така и търговско-правни знания. Паралелно с редовното училище Шишманов предвижда и едногодишно обучение за млади търговци, на които предлага курсове по търговско ръководство и по тълкуване на *Османския търговски закон*[13].

Потребностите на българското стопанско развитие, както и на светското образование налагат още през първата половина на XIX в. нуждата от специализирана счетоводна и търговско-правна литература, която не закъснява да се появи на едва проходилия тогава български книжен пазар. Първите ръководства по счетоводство са издадени у нас през втората четвърт на XIX в. и още от самото начало се очертава тенденцията те да се ползват както за нуждите на търговците, така и като учебни пособия в училището. Тези издания са сред първите книги, отпечатани на новобългарски език[14]. В общи линии те следват сходна структура на изложение. Това са сборници, съдържащи информация от чисто търговско, търговско-правно и счетоводно естество. В тях теорията, представяна обикновено в първата им част, се съпътства от практика и подробни примери за приложение, във втората. Чрез теоретичния раздел на *„ръководствата"* целта е търговецът да се запознае с основните видове търговски и счетоводни документи, с начина за тяхното списване и редовно ползване, с диплографията. Пак там са представени сведения за видовете търговски дружества според модерното европейско търговско законодателство и как те се учредяват, работят и ликвидират, за възможностите за търговска дейност в Европа и по света — стоки, пазари, парични курсове и т.н. В практическия раздел на българските възрожденски издания счетоводните и търговско-правните познания са *„онагледени"*, като за пример се взема едно фиктивно избрано търговско дружество, условно действащо в Цариград или в някой голям български град, търговски център през даден период от време — показано е как трябва да се изготвят неговите договори, равносметките (т. нар. *„билянци"*), счетоводните книги (*„тефтерите"*), кореспонденцията, полиците и пр.

Тази структура понякога се нарушава, като приоритет се дава на конкретен вид знания — или на счетоводните, или на тези из областта на търговската материя. Има и варианти, при които диплографията се прилага към писмовник или към едно по-подробно представяне на търговската аритметика, например. Впрочем точно такова *„изключение"* от най-често срещаната двуразделна структура се явява и първото българско издание, което можем да отнесем към търговските ръководства.

Става дума за *„Писмовник общополезен"*, издаден от Христаки Павлович през 1835 г.[15] В ръкописното обявление за книгата е отбелязано, че *„Писмовникът"* е предназначен да *„...учи на български език, какво се пише писмо до баща, до майка, до сина, до приятеля, до търговца, до господара... Еще учи какво се пише омология или темесук, какво полица и други много потребни работи."*[16] Книгата е структурирана в две части, като втората (*„Разны торговски писма"*) е изцяло посветена на търговската и счетоводната проблематика. В нея освен основните видове търговски писма, договори и документи, са представени и три таблици, озаглавени съответно: *„Таблица на торговскийа Инвентарион"*, *„Таблица даваноземателна"* и *„Друга таблица даваноземателна"*[17], които взети заедно оформят съдържанието на първото българско печатно ръководство по счетоводство.

В първата таблица, която дава нагледна представа как трябва да

се списва Инвентарна книга, с дата 1.III.1834 г. са представени наличните парични средства, стоките и сумите за получаване от длъжници на произволно взет магазин („*вещопродавница*"), а втората и третата са счетоводни статии за сметки на търговци. Имената на търговците са произволно подбрани: Филип Йоанович от Букурещ (под статията е подписан Константин Георгиев — Цариград, 20 май 1834 г.) и Димитър Станчоглу от Свищов (статията е водена от самия Христаки Павлович — Букурещ, 1 януари 1834 г.). Споменават се още Манол Йоанов, Коста Божанов от Серес, Йоан Мокора от Букурещ и др.

Примерите, разбира се, са измислени, но посочените в тях имена в повечето случаи са на личности от реалния стопански живот на епохата. И вероятно няма нищо случайно в това, че хората, подписани под двете „*таблици даванозематели*", предполага се хора с много добър опит и подготовка в сложната материя, са именно авторът на ръководството Христаки Павлович — дългогодишен учител в училището в Свищов, подготвил и издал едни от първите български учебници, и Константин Георгиев. Най-вероятно тук се визира Константин Г. Фотинов — големият български книжовник и просветен деец, издателят на първото българско списание „*Любословие*", който се е занимавал много успешно и с търговия[18].

Счетоводната статия с дата 20 май 1834 г. е за една операция на търговеца Филип Йоанович (Иванович), при която е закупено определено количество бакалски стоки — захар, кафе, синило, вино, ориз и др. Разплащането е в различни парични единици, нещо много характерно за богатия на парична и стокова циркулация османски пазар през XIX в., като в кредитната част на статията са посочени курсовете, по които използваните монети са приравнени към основната турска парична единица — гроша[19].

С другата счетоводна статия е показано нагледно как трябва да се описват търговските операции за един по-дълъг период от време — в случая за една година. Произволно избраният търговец е от Свищов, но през 1833 г. той има сделки и плащания както в своя град, така и в Търново и в Букурещ — т.е. възрожденската търговия разширява своите географски граници и търговецът трябва да е готов за новите предизвикателства на времето. Освен това прави впечатление, че са отчетени разходи за поддържането на училището в Свищов (дърва за огрев, заделени средства за заплата на прислугата), с което очевидно се цели да се подбуди търговското съсловие, потенциалният ползвател на ръководството,

към дарителство в полза на българското образование[20].

Наред с пионерската си мисия за счетоводното огрмотяване на българския читател, „*Писмовник общополезен*" на Христаки Павлович има също новаторско значение и по отношение на търговско-правната просвета. В него намират място образци на различни видове документи, визирани в клаузите на модерното европейско търговско право, отбелязани в изданието като: „*ассегнациония или полицы*", „*торговски омологіи или исповедания*" и др.[21] Специално внимание е отделено на т. нар. „*согласително писмо*" — учредителен договор на търговско дружество. Даденият пример е за сдружаване на двама свищовски търговци, които обединяват личен труд и капитал, за да положат началото на дружество за търговия с „*брашовска*" стока[22]. И няма нищо случайно в един подобен пример, защото големият напредък на Свищов в онази епоха се дължи на факта, че градът се намира на оживен търговски път, свързващ Цариград (Леванта) с Централна Европа и преминаващ през митническия пункт на Австрийската империя Брашов (Кронщат). Христаки Павлович отчита тази важна местна особеност (той живее и работи в този град от 1831 г. до края на живота си през 1848 г.) и на фона на нея успява да постигне модел, иначе добре съобразен с модерната в Европа търговско-правна теория, който да има посилно и живо въздействие.

В резултат от трудностите, които среща българското книгоиздаване през Възраждането, сред ръководствата по търговия и счетоводство има и нереализирани издания. За разлика от повечето познати случаи обаче, тук се срещаме с такъв, при който щастливата случайност е „*запазила*" ръкописа и то в пълен, завършен вид. През есента на 1843 г. търговецът Михалаки Попович, родом от Ловеч, но прекарал голяма част от живота си в Букурещ и в Браила, публикува „*обявление*" за предстоящото издаване на съставен от самия него учебник, представляващ на практика първото самостоятелно списано и подробно ръководство по счетоводство и търговска кореспонденция.[23] Книгата не излиза, най-вероятно по финансови причини, но от обявлението узнаваме, че ръкописът е стигнал до печатницата, където вече с определена единична цена чака абонаментните вноски на своите спомоществователи. Пак там авторът споделя и мотивите на това си начинание — много негови приятели са го подтикнали към това, след като са виждали как от ден на ден се умножава нуждата за всеки търговец от „*едно взаимно двойно описание*".

Ръкописът на Попович се състои от два предговора, първа част, която според автора съдържа теорията на двустранното счетоводство (*„търговскаго взаимнодвойноописания"*), втора част с примери към първата и накрая интересен търговски речник (*„Словар торговских речей"*), единствен по рода си за всички български издания от този род през епохата. По всичко изглежда, че ръкописът е преведен или компилация по чужд оригинал (не става ясно какъв), но и така е безспорен стремежът на Михалаки Попович чрез преводи и пояснения (особено в речника) да направи достъпни до българските търговци и учителите, читателите на неговата книга, сложните търговски и счетоводни понятия, навлезли от чуждите езици. *„Ради изобретения сего художества взаимнодвойноописания, нищо не смея нито можа нещо да продумам, защото е изобретение хитромудраго ума..."* пише той във възхвала на счетоводството още в първия предговор, а във втория се спира на темата за търговията като изкуство и наука, която движи света напред. Попович се стреми чрез представянето на трудноразбираемата счетоводна материя да постигне и още една цел — да подсили националното самосъзнание на българина. Произволно избраното от него търговско дружество е със седалище не някой граничен или пристанищен център, каквато е практиката в този род текстове, а старата българска столица Търново - *„первенстенейший град що е в Болгарията"*.[24]

През 1847 г. с начинанието да състави и издаде търговско ръководство се заема и Рали хаджи Мавриди — близък познат на Константин Фотинов и разпространител на неговото списание *„Любословие"* в Цариград. В писмо до Фотинов от същата година Р. Мавриди споделя, че е наумил да състави ръководство по водене на *„успоредно счетоводство за търговията в Румелия, не в Европа"* и че ще го напише на гръцки език, а ще изпрати ръкописа си на Фотинов за превод на български език.[25] Но съдбата и на този проект очевидно е с незавършен край.

През 1850 г. най-сетне се появява първото цялостно издание на търговско и счетоводно ръководство: *„Диплография или как ся дръжат търговскы книгы от Стояна и Христа Д. Караминковы"*, отпечатана в печатницата на *„Цариградски вестник"* в имперската столица. През 2000 г. Институтът на дипломираните експерт-счетоводители в България по идея на проф. д.ик.н. Димитър Спасов преиздаде фототипно тази книга, като поводът бе 150-ата годишнина от първото издание.

Ръководството на братя Караминкови е структурирано във вид *„класически"* за този род издания — първи (теоретичен) раздел и втори — практически. По всичко изглежда, че авторите й — български търговци и обществени дейци, родом от Калофер, но пребиваващи в средата на XIX в. в Цариград,[26] компилират съдържанието й от чужди (вероятно западни и гръцки) издания, но и те не посочват своите източници.

Прави впечатление, че ръкописът на М. Попович и книгата на братя Караминкови са много сходни по съдържание и дори проличава, че са ползвани едни и същи източници — и в двата случая е направен опит за отделяне на теоретическата част от практическата, и в двата случая се завършва с търговски писмовник. Но от сравнението е видно, че книгата от 1850 г. е много по-добре подредена и съобразена с нуждите на начинаещия търговец. Истинско богатство на *„Диплографията"* е списъкът на спомоществователите в края на книгата — една цяла панорама на българския търговски и стопански елит от средата на XIX в. Почти няма пропуснат градски център в българските земи по онова време със значимо търговско присъствие. Списъкът започва с цариградските българи, подредени по селищата, от които идват (калоферци, търновци, сливенци и т.н.), за да продължи с градовете от вътрешността: Варна, Шумен, Свищов, Русе, Търново, Габрово и т.н. Тук е и дунавският гр. Галац, където тогава живее и работи голяма българска търговска колония.

През 1858 г. се появява и най-подробното търговско ръководство от епохата, включващо счетоводен и търговско-правен раздел. Книгата е озаглавена: *„Тръговско ръководство за тръгување, промишленост, мореплавание и за тръговски делания ..."* и е превод от труда на гръцкия автор К. Мелас, издаден в оригинал десет години по-рано (през 1848 г.).[27] Българският превод е направен от известния възрожденски просветен деец и учител Анастас Гранитски,[28] който си е позволил да направи и *„няколко прибавления"* (както е отбелязано още в заглавието) към текста, улесняващи ползването й от българските читатели. Книгата е структурирана в 5 раздела, включващи съответно: въведение в търговията (основни понятия за търговията, за промишлеността, за мореплаването, за търговската дейност и структури), търговска материя (видовете стоки и производства), търговска (икономическа) география на Европа (държави и градове, характерни стоки, използвани мерки и теглилки, парични единици), счетоводство и основни видове търговски документи (записи, договори, полици). На-

края са приложени 3 таблици с мерките и теглилките на главните европейски центрове, както и азбучен показалец, включващ имената на селищата и всички термини от текста. Цялата тази структура на книгата, както и внушителният й обем от над 750 страници я правят най-ценното и най-ползваното от българите през XIX в. (дори и дълго след Освобождението) ръководство по търговия. Разгърнатото й съдържание и включената в нея информация от най-разнообразно естество я превръщат както в *„наръчник"* на българския търговец, така и в много ценно учебно пособие.

„Прибавленията" на Анастас Гранитски са най-вече в третата част на книгата, където гръцкият автор е дал доста подробни сведения *„За търговското, земледелското и промишлено състояние на европейските държавы ..."*, но българският преводач е допълнил още данни за балканските владения на Турция и по-специално — за *„Тракия"* (т.е. Тракия), Македония, България, Епир и т.н.[29]

Четвъртият раздел на *Ръководството* е изцяло със счетоводно съдържание и представя в детайли: *„простописателната метода"*, *„двойнописателната (диплографическата) метода"*, видовете сметки с теоретични обяснения и с таблици за бързи изчисления (*„фактура"*, *„сметка на камбио"*, *„лихва и лихвоносна сметка"*, *„взаимнодлъжни лихвоносни сметки"*), видовете счетоводни книги — Дневник, Главна книга, Каса и т.н. Специално място е отделено и на търговската кореспонденция с образци на основните видове писма[30].

Търговското ръководство от 1858 г. е една от най-разпространяваните български книги през Възраждането. Издадена е в тираж от над 1100 екземпляра, а списъкът на спомоществователите, приложен в края на книгата, ясно очертава широката *„география"* на нейното разпространение, включваща почти всички големи български градове и търговски центрове по онова време — Пловдив, Сливен, Стара Загора, Ловеч, Плевен, Свищов, Търново, Калофер, Карлово и т.н., както и големите български колонии в столицата Цариград (за която са били предназначени 255 бройки от изданието), Крайова, Букурещ, Браила, Гюргево, Болград и т.н.

През 50-те — 70-те години на XIX в. се издава значителна по обем българска светска литература с поучителен характер, насочваща как най-рационално да се организира личното стопанство. В периодиката се оформят отделни рубрики: *„Домашни съвети"*, появяват се специализирани издания (*„Журнал за наука, занаят и търговия"*, *„Ступан"*, *„Българска пчела"*), насочени основно към търговията и счетоводството. Цялата тази информация проповядва доброто познаване и прилагане на счетоводството като необходимо условие за поддържане на личното стопанство и на успешна търговска дейност. Специално внимание се обръща на домашното счетоводство, което се поставя в основата на личното, а и на общественото благосъстояние[31].

През 1873 г., петнадесет години след ръководството на Мелас-Гранитски, е издадена още една книга от този вид, съдържаща главно счетоводна информация — *„Ръководство за дръжание търговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж"*. Както отбелязва преводачът Стоян Веженов в предговора към българското издание, съчинението на Едмонд де Гранж има към датата на българския си превод повече от 27 издания на френски език и *„...биде предпочетено поради разнообразието на примерите и добрия начин на изложението си ..."*[32]. И в действителност, това е най-добрият вариант на наръчник по търговия и счетоводни познания и главно — по двустранно счетоводство (*диплография*), издаван на възрожденския книжен пазар в периода до 70-те години на XIX в, а и след това. Пак в предговора Веженов отбелязва, че учителите с някои съкращения могат да ползват *Ръководството* и за учебник, докато не се отпечата учебното пособие, което той вече е започнал[33]. Очевидно обаче и това издание, подобно на многото други, за които по-горе стана дума, не излиза на бял свят.

Ръководството на де Гранж-Веженов започва с кратки указания на тема: *„Начин за изучаване на диплографията"* и *„Ползата от изучаване на диплографията"* (с. VIII-X), където усвояването на *„книгодържанието на диплографическы книгы"* е представено като лесно и крайно необходимо занимание, от което могат да се извлекат неописуеми ползи. Същинското съдържание на книгата включва кратка теоретична част от 14 страници и много по-подробна практическа (с. 15-197). По всичко изглежда, че Веженов е подходил творчески към превода и е адаптирал примерите от оригиналното френско издание към българските особености. В тях той е *„вмъкнал"* познати за местния пазар операции, фиктивните търговци са с имена на известни със стопанската си дейност българи като братята Ив. Гешови (Гешоглу) (с. 38 и др.), Хр. Караминков, Хр. Г. Данов (с. 70, 71 и др.), Хр. П. Тъпчилещов (с. 79 и др.). Много подробно са представени лихвите и *„лихвените сметки"* (с. 198-220), както и практическите указания за това как се води *книгодържанието* на акционерни дру-

жества и на банкерски къщи, обособени в специален раздел (с. 262-291). Във времето, когато на българския пазар едва се появяват първите акционерни и лихварски дружества, когато си прокарват път първите, макар и скромни опити за създаване на търговски банки[34], представените в *Ръководството* знания имат изключително своевременна и авангардна стойност.

През същата 1873 г. е отпечатана още една българска книга, която може да се отнесе към търговските и счетоводни ръководства. Това е малката, но много ценна книжка на Димитър Корфонозов, озаглавена *„Търговски знания"*[35]. За автора не се знае нищо, а името му се свързва единствено и само с това издание, което е отпечатано в Русе. Въведението на Корфонозов е съвсем кратко и в него той се обръща към своите читатели с надеждата да приемат труда му, понеже винаги се е стремял да прави това, *„което обича обществото"*. Ако се съди по датата и подписа, то може да се заключи, че през март 1873 г. авторът е бил в Свищов.

Книгата на Корфонозов включва три части. В първата той се спира на търговските книги (тефтерите), *„когато се държат диплографически в проста или било в сложна част"*. Тефтерите Корфонозов разделя на два вида — *„съществени"* и *„спомагателни"*. Към първия вид се отнасят: *„К*[нига] *Дневна"*, *„К. Главна"* и *„К. Описание имотства (Inventaire)"*. Авторът отбелязва, че без тези три книги *Френският търговски кодекс* не признава за законно нито едно търговско действие и така (а и чрез използваната терминология) подсказва, че основните му източници са френски. Следва описанието на 21 вида счетоводни книги (с. 6-14), някои от които (като например *„К. каса"*) с много подробни разяснения. Редом с теорията има и ценни практически съвети — книгите да се пазят чисти, да не се изтрива по страниците.

Във втората част на книгата (с. 15-32) Корфонозов се спира на десетичните дроби и на действията с тях. Представената тук информация има важна приложна стойност, понеже тя обслужва все по-интензивните през епохата контакти между европейския пазар и Леванта — нуждата от превръщането на единиците *„пара"*, *„грош"*, *„ока"* и *„лакът"* в десетични и метрични единици. За улесняването на това действие са приложени три таблици с подробни разяснения към тях.

Третата част на книгата е из търговско-правната област: *„За държавните разписки, за акциите, за камбиалите (менителниците) и заради валиата"* (с. 33-45). Авторът дава понятие за всяка една от тези ценни книги с много примери. Примерите са предимно с чужди имена на търговци и на градове (френски, италиански, германски), от което е видно, че текстът е компилация от западни източници.

От възрожденския период на българското книгоиздаване съществуват още няколко неосъществени опита за издаване на счетоводни ръководства — на хаджи Александър Живков от Плевен (1855 г.), на Тодор Шишков (1860 г.), на Димитър Поптенев Енчев (1870 г.), за които са ни останали само обявления или косвена информация за авторовата готовност тези книги да бъдат отпечатани[36]. В повечето случаи обаче отново липсата на средства предрешава безуспешния край на тези инициативи.

Интересът към счетоводната материя в българското книгоиздаване наследява добрите възрожденски традиции и след Освобождението (1878 г.). През 1882 г. се появява *„Учебник за счетоводство, за държание на торговски книги"*, превод от руски на Димитър Душанов. Това е първият досег на българския читател с руската счетоводна литература[37], а появата на *Учебника* доказва, че дори области като търговията и счетоводството не остават незасегнати от силните русофилски настроения и ориентация на българското възрожденско общество. Освен за нуждите на образованието, преводачът препоръчва книгата си и *„на средното българско търговско съсловие"*, но няма претенциите чрез нея да замени *Ръководствата* на Караминкови и на Де Гранж-Веженов при задоволяване на нуждата от детайлна счетоводна информация на големите търговски къщи и дружества.

Димитър Душанов (1837-1904 г.) е типичен представител на възрожденската ни интелигенция. Той е дългогодишен даскал в будните градски центрове на своето време (от родния си Казанлък до Пловдив, Плевен и Тулча), но минава и през счетоводния занаят — от 1856 до 1859 г. е писар в търговските фирми на Димитър Добрович в Цариград, на братя Хамамджиеви в Галац и на Владигерови в Тулча. След Освобождението е на чиновническа длъжност и като добре запознат както с нуждите на българското образование, така с тези на търговската професия, издава своя *Учебник* във време, когато е началник на канцеларията в Дирекцията на народното просвещение на Източна Румелия (1879-1885 г.)[38]. За интереса и разпространението на тази книга е показателен фактът, че днес тя се съхранява в Националната библиотека в Лондон и е единственото българско издание от епохата, описано в нейния каталог на счетоводната литература[39].

Както вече стана видно, още в първите възрожденски издания счетоводната информация почти винаги се съпътства със знания от търговско-правно естество под формата на образци на полици, записи, кореспонденция, договори за учредяване и ликвидиране на търговски дружества и пр. Тази комбинация се наблюдава в *„Писмовник общополезен"* на Христаки Павлович, има я също в ръкописа на М. Попович (1843 г.), в ръководствата на братя Караминкови (1850 г.), на Мелас-Гранитски (1858 г.), на Де Гранж-Веженов (1873 г.) и на Д. Корфонозов (1873 г.). Освен това търговско-правната материя присъства и самостоятелно, най-вече в онези оригинални издания на епохата, наричани за кратко писмовници.

Писмовниците възникват у нас по европейски образец. Още преди XIX в. подобен род заглавия се радва на широка популярност в Западна Европа — във Франция, Англия, германските държави, Италия; издават се и се преиздават многократно. По своята същност това са настолни ръководства как да се води кореспонденция, където редом с общите указания (титулатура, структура на писмото, видове) почти винаги има раздел и за търговска кореспонденция със съответните образци. От началото на българското книгоиздаване до 70-те години на XIX в. са издадени петнадесетина писмовника, а други остават в ръкопис[40].

В своя шесттомен учебник под общото заглавие: *„Словеноболгарское детеводство"* (1835 г.) Неофит Бозвели включва като самостоятелна част писмовник, озаглавен: *„Славеноболгарский предручний послателник"*, в който има търговски раздел (*„За тарговски послания"*) с образци на видове писма, полици, записи и пр.[41] Специално внимание е отделено на т.нар. от автора *„съгласителни"* (учредителни) и *„оутокмителни"* (ликвидационни) договори на търговски дружества, с по един образец от двата вида, чрез които търговци от Свищов и Одрин уреждат своите съдружески отношения[42]. Подобни образци откриваме и в по-късните издания — в *Писмовника* на Сава Доброплодни (1853 г.)[43], в този на Н. Михайловски (1868 г.)[44], както и в книгата на Стоил Попов и Иван Чорапчиев, претърпяла две редакции (1868, 1873 г.)[45], а и в други подобни издания. Терминологията във всички тях е еднаква или сходна, а образците стават все по-детайлни. Изявява се тенденцията към бавно, но необратимо модернизиране на понятийния апарат. Първоначалните опити да се превеждат понятията, за да се запази чистотата на българския език, отстъпват място на прагматичното и на наложеното от за-

честяващите търговски контакти с развитите пазари на Западна Европа — *„съгласителното писмо"* се заменя с *„контракт"* (*„контрат"*) или *„акт"*, чийто образец включва все повече клаузи и фиксира в детайли дейността на фиктивното търговско дружество. През 1862 г. се появява самостоятелно специализирано издание *„Търговски писменник"* с автор Костаки И. Попов (Търновски)[46], в което търговско-правната материя е представена с подробна теория и практически указания.

В *Писмовника* от 1853 г. Сава Доброплодни пише, че човек трябва да знае търговските закони, за *„да познае где е правдата"*[47]. За какви закони всъщност става дума?

В нашата литература от недалечното минало битува шаблонът, че в Османската империя липсва буржоазно-правов ред, без да се отчитат промените, които настъпват в страната през втората и третата четвърт на XIX в. Става въпрос за *Танзимата*, за времето на реформите, когато по западен образец и под западен диктат в империята влизат в сила няколко нови закони и разпоредби, които формално гарантират частно-собствената инициатива на султанските поданици, без оглед на тяхната етническа и верска принадлежност. Не можем да отречем, че въпреки реформаторските опити на Високата порта, трудностите за практикуване на търговска и стопанска дейност от немюсюлманското население в империята се запазват. Причините се коренят в голямата инерция и във възприемането на първите закони като нещо чуждо и непривично за местните порядки. За тези от поданиците на султана обаче, които вече познават европейското, законите не са само *„чуждото непознато"*, а и упование за досег с модерността. В това число можем да отнесем интелигенцията и стопанския елит на Българското Възраждане.

Когато говорим за най-ранните източници на търговско-правни знания на българите, трябва да се има предвид, че към средата на XIX век Османската империя, към която те принадлежат, се сдобива със сравнително модерно за времето търговско законодателство. Неговата основа е *Търговският кодекс* — най-важният източник на частното право, създаден през първия етап на *Танзимата*. Първият му проект е изготвен още през 1841 г., но поради противодействието на реакционните среди във висшата османска администрация той не е утвърден. Няколко години по-късно, през 1849 г., е създаден нов проект и през следващата 1850 г. влиза в сила първият *Търговски закон* на империята, изработен по европейски образец[48].

Османският търговски закон е нагоден към новите в Европа отношения и форми на модерен търговски обмен. Той съдържа постановления за търговията въобще, за търговците, търговските книги, търговските дружества, комисионерите, спедиторите, менителниците и несъстоятелността (общо 315 члена). В закона липсват самобитни положения и институти. Той е почти буквален превод на френския *„Code de commerce"* от 1808 г. и включва само някои незначителни отклонения и редакционни поправки. Чрез него в Османската империя се въвеждат положенията и институтите на френското търговско право от времето преди реформите и законите на Франция от 1839 г. и 1864 г. С допълнения към Закона от 1860 г. и от 1862 г., отново в духа на френското законодателство, се уреждат търговските съдилища и институциите на морската търговия[49].

Османският търговски закон не успява да получи реално приложение в практиката. Пречка за това се явява липсата на търговски процесуален кодекс[50], а когато допълнението от 1860 г. е вече факт и започва конституирането на търговските (*„туджарет"*) съдилища, то те не винаги функционират ефективно. Въпреки обективните пречки обаче, по-предприемчивите българи ползват *закона* като ценен източник на знания в процеса на уреждане на търговските и на дружествените си отношения. Само така може да се обясни повишеният интерес към *Търговския закон* от 1850 г., който заедно с направените към него приложения от 1860 г. и от 1862 г. е преведен на български език и е на два пъти издаден у нас до 1878 г.

Първият превод на *закона* на български език е дело на споменатия по-горе автор на писмовници Стоил Д. Попов. По онова време Попов работи като редактор на вилаетския в. *„Дунав"* и цензор на български книги, а малко преди това е бил търговски служител в столицата Цариград[51], с което може да се обясни проявеният от него интерес към търговско-правната материя. През 1866 г. той превежда *закона* и го издава в книгопечатницата на Дунавска област в Русе като самостоятелна книжка под заглавие: *„Царски Търговски Законник"*[52]. Пет години по-късно *законът* е повторно издаден на български език. През 1871 г. габровският търговец и издател Христо Ст. Арнаудов го включва в том първи на своя сборник: *„Пълно събрание на Държавните Закони, Устави, Наставления и Високи заповеди на Османската империя"*, издаден в Цариград. *Законникът* на Ст. Попов и томовете на Хр. Арнаудов неизменно присъстват в библиотеките на нашите възрожденци, особено в тези на бурно развиващите се търговски центрове[53].

Направеният обзор показва, че през последните няколко десетилетия преди Освобождението (1878 г.) на българския книжен пазар се появяват интересни издания (преводни и компилации), профилирани в счетоводната и в търговско-правната област. Чрез тях българинът за първи път се докосва до тази литература в нейния *„домашен"* вариант. Представените книги имат конкретно, ясно очертано в контекста на епохата, предназначение — да огramотяват възрожденското търговско съсловие със специализирани знания, да подпомагат българския пазар в неговата европейска ориентация, да служат за учебни пособия и да съдействат за връзката на училището с реалния живот. Оценявана под този ъгъл, счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане се явява важна проява на модернизационните стремления на XIX в.

БЕЛЕЖКИ

1. Въпросът за периодизацията на Българското Възраждане е много стар и дискусионен в историографията. Той датира още от самата епоха и се свързва с усилията на нашите възрожденски дейци да обяснят промените и подема на своето съвремие. Като резултат от сравнителния анализ в последно време се наложи мнението, че нашето Възраждане започва с началото на XVIII в. и завършва с Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.). През тези близо 180 години сред българите се разгръщат процеси, аналогични на европейските от епохите на Ренесанса (XV-XVI в.), на Просвещението (XVIII в.) и на буржоазните революции: Генчев, Н. Българско Възраждане. Четвърто допълнено издание. С., 1995, с. 5-14.

2. Става въпрос за новия тип *„обществен договор"*, прокламиран от френските просветители на XVIII в. (и по-специално от Жан-Жак Русо), при който привилегиите на средновековната аристокрация и духовенство вече не съществуват и всички хора са равни по права и задължения пред закона.

3. В речника на възрожденеца занаятът е *художество*, а занаятчията — *художник*. Вж. речника към неиздаденото ръководство по счетоводство на Михалаки Попович: Научен архив на БАН (по-нататък НА БАН), Ф. 84 к, III, л. 48.

4. Славеноболгарское детеводство за малки деца. Напечатано с одобрением и иждивением его светлости княза Сербскаго Милоша Теодоровича Обреновича на дар учащейся болгарской юностеи, благословением же преосвященейшаго Сербии митрополита г. Петра. Собран от ... Неофита архимандрита Хилендарца [Неофит Хилендарски Бозвели], родом же котлянца и Еманоела Васкидовича. Ч.III. Крагуевц, (Княжеско-Сербской типографии), 1835, с. 53-54.

5. Ръководство за дръжание тръговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж. Превел С. Д. Веженов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчюк, Велес, 1873, с. VI.

6. Ступан, Г. I, № 1 от 1 ян. 1874.

7. От итал. *scrittura doppia*- двустранно счетоводство. Това понятие навлиза широко в европейската търговска практика.

8. Славеноболгарское детеводство за малки деца..., с. 53.

9. Греков, М. Спомени. С., 1971, с. 152. По спомените на възрожденеца Михаил Греков дисциплина с такова наименование се преподава в Сливенското класно училище през 1872 г.

10. Русев, Ив. Българските учебници по търговия от епохата на Възраждането (30-те — 70-те години на XIX в.). — Исторически преглед, № 5-6, 2003, с. 78-82.

11. Македония, Г. IV, № 61 от 25 юни 1870.

12. Димитър Шишманов е баща на големия наш учен-хуманитарист и общественик, един от строителите на следосвобожденска България проф. Иван Шишманов.

13. Русев, Ив. Българските учебници по търговия ..., с. 82-84.

14. Първата книга, отпечатана на новобългарски език, се появява през 1806 г. Това е сборник с поучителни слова — *„Неделник"*, станал още известен като *„Софроние"*, по името на своя преводач и съставител епископ Софроний Врачански. От датата на появата на тази книга до Освобождението (1878 г.) са издадени близо 2000 книги на български език от български и чужди автори, но до отпечатването на първите ръководства по счетоводство и търговия в средата на 30-те години на века броят им е едва около 35-40. Вж. по-подробно в: Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодичния печат 1806-1878 г. Т. I-II, С., 1957-1959.

15. Пълното заглавие на книгата е: Писмовник общополезен на секиго единороднаго ми болгарина от кой и да е чин и возраст. Сочинен според днешнийа писмосписателен способ от Христаки П. Дупничанина [Христаки Павлович], учителя в Славено-елинското в Сищов училище, който сега първо на свят издава го. Престоявал и изправял шура негов Яков Илиевич С [=свиштовничанин]. В Белграде у Княжеско-Сербской типографии, 1835.

16. Ръкописното обявление за книгата е с дата 17 май 1835 г., съхранено е във фонда на Национален музей "Рилски манастир" и е публикувано в: Обявления за български възрожденски издания. Съставители Н. Данова, Л. Драголова, М. Лачев и Р. Радкова. С., 1999, с. 50-51.

17. Писмовник общополезен на секиго единороднаго ..., с. 55-59.

18. Най-подробно за него вж. В: Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейнополитическото развитие на Балканите през XIX в. С., 1994.

19. За заплащането на стоките са използвани *„рубета"* по 10 гр. едното, *„ирмилъци"* по 23 гр., австрийски *„талери"* по 22 гр., *„цванцове"* по 3,5 гр. и *„1/2 мъсърска"* по 8 гр.: Писмовник общополезен на секиго единороднаго ..., с. 56-57.

20. Писмовник общополезен на секиго единороднаго ..., с. 58-59.

21. Пак там, с. 44-51.

22. Пак там, с. 52-53.

23. Научен архив на БАН (по-нататък НА БАН), Ф. № 84 к Михаил Попович, печатно обявление, Букурещ, 20.X.1843. Самият ръкопис също е запазен в този архивен фонд и неговото пълно наименование е: *"Взаимнодвойнооописание сиреч Списание Торговскаго Взаимнооописания и Двойнооописателних списников Сочинение Михаила Поповича Ловчанскаго ныне перво издаденна по нынешному навославяноболгарскому языку"*, Букурещ, 1843. (НА БАН, Ф. 84 к I-III). За самият М. Попович вж.: Лалев, Ив. Михаил Попович-

малко известен възрожденец.- Годишник на музеите в Северна България. т. 12, 1986, с. 125-137; Лалев, Ив. Разпространение на възрожденската книжнина в Ловешкия край (автори, издатели, спомоществователи).- Годишник на музеите в Северна България. т. 17, 1991, 105-119; Жечев, Н. Браила и българското културно-национално Възраждане. С., 1970, с. 128, 133, 141, 151-153 и т.н.: Жечев, Н. Букурещ- културно средище на българите през Възраждането. С., 1971, с. 63-64, 69, 78, 180; Radkova, R. Advertising the publication of books during the National Revival.- Bulgarian Historical Review, 20th year, 1993, p. 81-82. За ръкописа вж.: Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов ..., с. 142; Давидова, Евг. За Михаил Попович и неговото търговско ръководство. Една пропусната възможност.- Минало, № 4, 1995, с. 72-76.

24. НА БАН, Ф. 84 к I, л. 3-4.

25. Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов ..., с. 142.

26. Христо Димов Караминков е роден в Калофер, учи в Пловдив и в Копривщица при Найден Геров, а след това е търговец и общественик в Цариград. След Освобождението е съдебен и финансов служител в Пловдив. Почива на 15 август 1888 г. в Сливен. За него вж.: Начов, Н. Калофер в миналото. С., 1927, с. 400; Стоянов, М. Цит. съч., Т. I, С., 1957, с. 202. Стоян Димов Караминков, брат на Христо, умира през 1853 г. в Калофер: Диплография или как се държат търговски книги. Фототипно издание. С., 2000, с. 188-189. Биографичните бележки за братя Караминкови в края на книгата са на проф. д.ик.н. Димитър Спасов.

27. Εμπορικον εγχειριδιον περι εμποριας, βιομηχανιας, ναυτιλιας και των εμπορικων πραξεων κατ ιδιαν. Περι της εμπορικης υλης ... υπο ***Κωνσταντινου Μελα.*** εν Αθηναις, 1848. Много бързо книгата претърпява още две издания, отново в Атина (1864 и 1880 г.).

28. Анастас Гранитски е роден в Котел през 1825 г. Учи в Сливен и в Цариград — в Куручешменската гръцка гимназия и във Военно-медицинското училище. Известно време е секретар в Сръбската легация в Цариград, а след това е учител в Шумен (1860-1863 г.), Ловеч (1863 г.) и Търново (1864-?). Издал е 17 книги – както негови трудове, така и преводни заглавия (от френски и гръцки автори). Починал наскоро след Освобождението — на 23 май 1879 г. За него вж.: Стоянов, М. Цит. съч., Т. I, с. 63-64 и цит. там литература.

29. Тръговско ръководство за тръгувание ... Превод А. П. Гранитски. Цариград, 1858, с. 299-545.

30. Пак там, с. 546-695.

31. Тодорова, М. Личното счетоводство на българина през XIX в. — епизод от формирането на буржоазния манталитет на Балканите. — сп. Балканистика (издание на Института по балканистика при БАН), № 1, С., 1986, с. 119-133.

32. Ръководство за дръжание тръговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж. Превел С. Д. Веженов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчук, Велес. (Във Вена у печатница Л. Сомер и др.). 1873. с. VI.

33. Пак там, с. VII.

34. Кратък обзор върху историята на акционерните и лихварски дружества на българския пазар през Възраждането вж. в моята книга: Русев, Ив. Фирми и манифактури в Сливенско-Котленския район през Възраждането. Изд. „Фабер" — В. Търново, 1996, с. 24-32; 210-229. Вж. още: Русев, Ив. По въпроса коя е първата българска банка — дискусионно и документално. - Българска историческа библиотека, 2000, № 4, с. 26-40.

35. Корфонозов, Д. И. Търговски знания. Съставил Д. И. Корфонозов. Книжка първа. Тя обнема: а. Определението на търговските книги. в. Теоретически поглед върху десетичните дробения. Първо издание. Русчюк, в печатницата на Дунавска област, 1873. 45 стр. Обява за книгата е публикувана във в-к "Дунав", Г. IX, бр. 802 от 19 авг. 1873.

36. Русев, Ив. Българските учебници по търговия ..., с. 78.

37. Според Душанов руският оригинал е бил одобрен от Министерството на просвещението на Русия, вече бил широко използван в училищата на Московски окръг и заради интереса към него имал две издания, второто — преработено и допълнено: Душанов, Д. Т. Учебник за счетоводство, за държание на търговски книги. Пловдив, Изд. „Хр. Г. Данов", 1882.

38. Енциклопедия „Българска възрожденска интелигенция". С., 1988, с. 230-231.

39. Historical Accounting Literature. Mansell, 1975, p. 191.

40. Русев, Ив. Българските учебници по търговия ..., с. 59-67.

41. Славеноболгарский предручний послателник ... от Неофита архимандрита Хилендарца [Неофит Хилендарски Бозвели], родом же котлянца. Чяст шестая [на "Славеноболгарское детеводство"] содержащая наставителнаго устава и порядъчно подобателнаго примера, послателнаго поучения, как всякий според причините, лицата и обязателства прилично да писува. В Крагуевце, у Княжеской-сербской типографии, 1835, с. 48-58.

42. Пак там, с. 58-60.

43. Доброплодни, С. Писмовник. Земун, 1853.

44. Малък български писмовник или образци за различни писма. Съставил Н. Михайловский. Издание първо. Русчюк, 1868, с. 38-62. Почти половината от тази книжка (състояща се от 64 стр.) е посветена на търговската кореспонденция.

45. Турско-български писмовник, нареден от С. Д. Попов и Ив. П. Чорапчиев. Издание първо. Русчюк, в печатницата на Дунавска област, 1868; Нов турско-български писмовник. За употребление в българските училища нареден от С. Д. Попова и Ив. П. Чорапчиева. Издание второ. Издава книгопродавница Момчилова и сие в Търново и Русе, 1873.

46. Търговски писменник. Съчинил и издава К. И. Попов с иждивението на родолюбивото Българско общество от Браила. Издание първо. Болград, в печятницата на Българското централно училище, 1862.

47. Доброплодни, С. Цит. съч., с. 124.

48. Андреев, М., Ф. Милкова. История на българската феодална държава и право. С., 1993, с. 316.

49. Ганев, В. Историческото развитие на търговското право. — Годишник на Софийския университет-Юридически факултет (ГСУ-ЮФ), Т. XII, 1915-1916 г., С., 1921, с. 265 — 266.

50. Андреев, М., Ф. Милкова. Цит. съч., с. 316.

51. Енциклопедия „Българска възрожденска интелигенция..., с. 546.

52. Царски търговски законник. Преведен от турски и издаден от С. Д. Попов. Русчюк, в книгопечатницата на Дунавска област, 1866 (отвън 1867).

53. Русев, Ив. Фирми и манифактури ..., с. 244.

Счетоводно третиране на инвестиции в дъщерни предприятия и изготвяне на консолидирани финансови отчети

Бойка Брезоева, д.е.с.

Счетоводното отчитане на инвестициите в дъщерни предприятия се основава на изискванията на три международни счетоводни стандарта: МСФО 3 Бизнескомбинации, МСС 27 Консолидирани и индивидуални финансови отчети и МСС 36 Обезценка на активи (по отношение на обезценката на положителната репутация). Изготвянето на консолидирани отчети се извършва по реда на МСС 27.

Придобиването на дъщерно предприятие е икономическа сделка, която от счетоводна гледна точка се третира като бизнескомбинация по смисъла на ***МСФО 3*** *Бизнескомбинации.* Бизнескомбинацията се дефинира като *обединяване на отделни стопански предприятия или стопански дейности в една отчетна единица*. Под отчетна единица според МСФО 3 се разбира не само отделно предприятие, но и икономическа група, съставена от предприятие майка и дъщерни предприятия. Резултатът от всяка бизнескомбинация е, че едно предприятие – придобиващо, придобива *контрол* върху едно или повече други предприятия – придобивани. От икономическа гледна точка бизнескомбинации се извършват с различ-